

MERSİN'İN MEKÂNSAL BİÇİMLENME SÜRECİ VE PLANLAMA DENEYİMLERİ

Tolga ÜNLÜ

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Mersin Üniversitesi, Yenişehir Kampusu, 33169, Mersin
tunlu@mersin.edu.tr

(Geliş/Received: 22.08.2006; Kabul/Accepted: 19.02.2007)

ÖZET

19. yüzyılın başlarında kurulmuş olan Mersin kenti, yaklaşık iki yüzyıllık bir süreçte ve özellikle son yirmi yılda yoğunlaşarak sosyal, ekonomik ve mekânsal olarak hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu hızlı gelişim, Mersin kentinde tekil yapıların üretilmesini sağlamış olsa da kentin karakterinin hızla kaybolmasına ve kentin bir yapı yığını haline gelmesine neden olmuştur. Bu makalede, Mersin'in iki yüzyıllık gelişim sürecinde kentsel mekânın biçimlenmesinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, süreçte kent planlarının etkinliği araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, Mersin'in gelişimi "plansız dönem" ve "planlı dönem" olarak iki dönemde ele alınmıştır. Mersin'in kendine özgü niteliklerini oluşturduğu dönemin plansız dönem olduğu araştırmanın dikkat çekici sonuçlardan biridir. Planlı dönemde planlar, kente karakter kazandırmaktan çok kentsel mekânda aynılığa üretmektedir. Kentsel mekânda farklılaşma, plan kararlarını değiştirme yoluyla gerçekleşmektedir. Bu kapsamda, özelde Mersin genelinde ise Türkiye planlama sistemi, plan kararlarının kentlerin özelliklerine göre üretilmesini ve uygulanmasını sağlayacak, mekânın nitelik kazanmasına olanak tanıyacak planlama ve tasarım anlayışına gereksinim duymaktadır.

Anahtar sözcükler: Kentsel gelişme, kentsel mekânın biçimlenmesi, yerel özgünlük.

URBAN PLANNING EXPERIENCE AND FORMATION OF URBAN SPACE IN MERSIN

ABSTRACT

Mersin, established at the beginnings of the nineteenth century, faced with rapid social, economic and spatial developments during two centuries, especially intensified in the last twenty years. Although the rapid development and growth provided the production of individual buildings, it resulted with a lack of local distinctiveness and made the city a clutter of construction. The article aims to evaluate the formation of urban space during the rapid development of Mersin, occurred in the last two centuries. Furthermore, it endeavors to investigate the effectiveness of urban development plans during this process. Thus, the development of Mersin is examined through two periods, which are named as "planned period" and "unplanned period". The study revealed that Mersin could construct its local distinctiveness in the unplanned period. In the planned period, urban plans are far away to bring about local distinctiveness and a local character to the city, led to anonymity in the urban space. The distinctiveness tried to be achieved via attempts to change planning decisions. In this respect, the study expresses the need to formulate new planning views for the formation of urban space that will contribute to the local distinctiveness and to raise the quality in the urban space, in the example of Mersin and in Turkey in general.

Keywords: Urban development, formation of urban space, local distinctiveness.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

İlkçağ, Roma ve Helen dönemlerinde Kilikya bölgesinde etkin bir konumda bulunan Mersin'in

mekânsal gelişimi daha sonraki dönemlerde kesintiye uğramıştır. Bu kesintinin ardından, Mersin kenti 1800'lü yılların ilk yarısında tekrar kurulmuştur [1]. Dolayısıyla, Mersin kenti tarihi bir süreklilik

göstermemiş ve günümüze ulaşan mekânsal gelişim iki yüzyıllık bir geçmişte gerçekleşmiştir. Bu süreçte Mersin, Türkiye'nin nüfus yönünden büyük kentlerinden biri haline gelmiştir.

Bu makale kapsamında, 1800'lü yılların başından itibaren hızlı bir gelişme gösteren Mersin'de kentsel mekânın biçimlenmesinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, Mersin kentinin mekânsal biçimlenmesini yönlendiren kent planlarının bu süreçteki etkinliği araştırılacaktır.

Kent ölçeğindeki planlar (nazım imar planları) kentsel mekânın gelişimi sürecinde genel bir çerçeve oluştururken, alan ölçeğindeki planlar (uygulama imar planları) kentsel mekânın biçimlendirilmesi sürecini yöneten araçlar olmaktadır. Dolayısıyla, kentsel mekânın fiziksel biçimlenmesinde alan ölçeğindeki planlar etkin konumdadır. Bu çerçevede, Mersin'de kentsel mekânın biçimlenme sürecinin değerlendirilmesi, bu sürece doğrudan etki eden planlar kapsamında ele alınmaktadır.

Mersin'in kentsel gelişimi, temel olarak 'planlı dönem' ve 'plansız dönem' olarak iki döneme ayrılmaktadır. Plansız dönem, kentin ilk planı olan, 1938 Jansen Planı öncesindeki dönem, planlı dönem ise Jansen Planı ile başlayan dönem ve sonrasını kapsamaktadır. Bu dönem içinde belirli aralıklarla planlar üretildiği, ancak, planlama faaliyetlerinin 1980'lerden sonra giderek yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle 1985 yılında plan üretme ve denetleme yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesinden sonra kent ve alan ölçeğinde pek çok plan hazırlanmıştır. Aşağıda bu planlar çerçevesinde Mersin'de kentsel mekânın biçimlenmesi irdelenecektir.

2. PLANSIZ DÖNEM: KENTSEL BAĞLAMIN OLUŞMASI (THE UNPLANNED PERIOD: FORMATION OF THE SPATIAL CONTEXT)

Mersin kentinin günümüzdeki konumuna gelmesinde Tanzimat döneminde yaşanan gelişmelerin etkisi bulunmaktadır. Tanzimat döneminde batı dünyasıyla imzalanan ticaret anlaşmaları sonrasında, gelişmekte olan bir limana sahip olmasının da katkısıyla Mersin, son iki yüzyılda kuruluşun bugünlere gelmiştir. Mersin'in ön plana çıkmasında Tarsus ve Silifke limanlarının alüvyonlar sonucu kapanması ve denizle bağlantısını yitirmesinin de rolü büyüktür [1]. Limana ve konuma bağlı olarak gelişen etkinlik, 1873 yılında Mersin-Adana şose yolunun açılması, 1886 yılında Mersin-Adana demiryolunun hizmete girmesi ve 20. yüzyıl başlarında Adana-Mersin-Silifke-Mut-Karaman şoselerinin açılması ile kuvvetlenmiştir [2]. Bu yönüyle Mersin, 19. yüzyılda Çukurova Bölgesi'nde bir odak olmuş ve ticaret merkezi haline gelmiştir. 1885 yılında Mersin Ticaret Meclisi'nin kurulmasının ardından Ziraat Bankası'nın yanı sıra

uluslararası bankaların temsilcilikleri de 19. yüzyılın sonunda Mersin'de açılmaya başlamıştır [3].

Mersin'in 1830'lu yıllarda kuruluşundan planlı döneme kadar göstermiş olduğu hızlı gelişim demografik yapıdaki değişimlerden de takip edilebilmektedir. Kuruluş yıllarında sahil boyunca birkaç kulübeden oluşan yerleşimin nüfusu 1870'li yıllarda 900'e, 1890'lı yıllarda ise 8000-9000 kişiye yükselmiştir [4]. Planlı döneminin hemen öncesinde Mersin kent merkezi'nin nüfusu 1927 yılı ilk nüfus sayımına göre 21.171 kişi ve 1935 sayımına göre 26.430 kişidir.

Tanzimat Dönemi'ndeki batıya açılma politikalarının, Mersin'de kentsel bağlamın oluşumunda da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Osmanlı döneminin ilk imar kanunu olan 1882 tarihli Ebniye Kanunu, modernleşme sürecinin bir aracı olarak yürürlüğe girmiştir. Osmanlı bürokrasisinin Avrupa kentlerindeki gözlemleri sonucunda oluşturulan yasa, temelde yollarla ilgili düzenlemeler üzerine odaklanmıştır. Yolların düzgün hale getirilmesi, genişletilmesi, çıkmaz sokak oluşturulmasının yasaklanması gibi düzenlemeler getirilmiştir. Böylece, ızgara örüntülü bir kentsel gelişme amaçlanmıştır [5].

Mersin'in 19. yüzyılda mekânsal biçimlenmesi de ızgara örüntülü olarak gelişmiş, Uray, Hastane, Çakmak ve Silifke caddeleri ana ulaşım koridorlarını oluşturmuştur. Kentin kuruluşundan itibaren gelişim süreci içinde kent merkezinin taşıyıcı omurgası Uray Caddesi olmuştur. Ticaretin parçası olan bankalar, hanlar, işyerleri ve dükkânlar ile yönetim yapıları bu caddede üzerinde gelişmiştir. Bu anlamda, Belediye, Azakhan, Sursok Han, Hükümet Konağı, Katolik Kilisesi gibi binalar Uray Caddesi üzerinde yapılmıştır ve bunlardan bazıları günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir.

Uray Caddesi ve çevresindeki oluşumlar, Mersin'in en eski mahallesi olan Camii Şerif mahallesinde yer almaktadır. Bununla birlikte, 19. yüzyılda en yoğun yapılaşma, Mesudiye mahallesinde görülmektedir. Nusratiye, Mahmudiye ve Kiremithane mahalleleri diğer yapılaşmış alanlardır. Genel anlamda kentin doğusunu günümüzdeki Çakmak Caddesi, batı sınırını ise Efrenk Deresi (günümüzde Müftü Deresi) oluşturmaktadır. Kuzeyde ise 19. yüzyıl sonunda Girit göçmenleri için oluşturulmuş olan İhsaniye mahallesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, kent merkezine yarım saat mesafede kuzeyde bulunan ve 'Hristiyan Köyü' olarak adlandırılan yerleşim kentten kopuk olsa da mahalleye dönüştürülmüş ve Osmaniye adını almıştır [6] (Şekil 1).

3. PLANLI DÖNEM: KENTSEL BAĞLAMIN DÖNÜŞÜMÜ (THE PLANNED PERIOD: TRANSFORMATION OF THE SPATIAL CONTEXT)

Yazı kapsamında, 'Planlı Dönem' olarak adlandırılan süreçte Mersin'de kentsel mekânın biçimlenmesinin yönlendirilmesi ve denetlenmesi amacıyla imar planları hazırlanmıştır. Bu planların hazırlanma tarihleri planlama mevzuatındaki değişiklikler ile koşutluk göstermektedir. Örneğin, 1938'de onanan Jansen Planı, 1933'teki Yapı ve Yollar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından, 1963 yılında onanmış olan İller Bankası Planı ise 1956 tarihli İmar Yasası'nın geçerlik kazanmasından sonra hazırlanmıştır. Bununla birlikte, 1985 tarihli günümüzde de geçerli olan 3194 sayılı İmar Yasası ile plan üretme ve denetleme işlevlerinin yerel yönetimlere bırakılması sonrası elde edilen planların sayısında artış görülmektedir. Bu planlar, ilerleyen bölümde değinileceği gibi, kent bütününe yönelik nazım imar planları olduğu gibi, alan özelinde revizyon imar planları ya da plan değişiklikleri veya mevzi imar planları olabilmektedir.

3.1. Bir Modernleşme Projesi Olarak Planlama: Jansen Planı² (Urban Planning as a Modernization Project: Jansen Plan)

Mersin'in ilk imar planının hazırlanması, Yapı ve Yollar Kanunu'nun 1933 yılında yürürlüğe girdiği döneme karşılık gelmektedir. Kanun ile Cumhuriyet öncesinde oluşmuş olan çıkmaz sokaklar ile doğrusal olmayan yollardan oluşan kentsel dokunun düzenlenmesi ve yerine çağdaş kentsel dokuların üretilmesi hedeflenmektedir [9]. Planın hazırlanması için Mersin'e davet edilen Hermann Jansen, o dönemde Camillo Sitte ve Bahçekent planlama yaklaşımlarının etkisindedir [10]. 1938 yılında yürürlüğe giren Mersin İmar Planı'nda bu etkiler görülmektedir.

Jansen'in etkilenmiş olduğu gerek Camillo Sitte yaklaşımında gerekse Bahçekent yaklaşımında ön plana çıkan, batının sanayileşmekte olan 19. yüzyıl kentlerinin sorunlarına çözüm olarak tarihi ve doğal değerlerin vurgulanması, kent yaşamına katılmasıdır. Bunun için özellikle Bahçekent yaklaşımı, kırsal ve kentin birlikte varolabileceği nüfusu kısıtlı ve küçük yerleşimlere dayalı bir model oluşturmuştur. Bu model kısıtlı büyümelere olanak tanıdığından Mersin'in küçük bir yerleşim olarak kalması planlama

ve tasarım ilkelerinin uygulanması açısından Jansen için avantajlı bir durum oluşturmaktadır³.

Hermann Jansen için imar planının hazırlanmasının en öncelikli nedeni "*kenin düzgün bir şekilde gelişmesi*"ni sağlamaktır. Bu, plan raporunda şöyle ifade edilmektedir:

Umumi imar planının vazifesi, şehrin inkişafını muntazam bir yola sokmak ve ileride vukuu bulacak muhtemel masrafların ve müşküllerin önüne geçmiş olacaktır. Yoksa şehir gayri muntazam bir şekilde inkişaf eder.

(Yeni Mersin, 23 Şubat 1938)

Jansen'e göre "*Mersin'in karakteri*"ni belirleyecek iki önemli unsur bulunmaktadır. *Liman* bunlardan birincisidir ve kentin bir "*ticaret şehri*" olarak gelişmesini sağlayacaktır. İkinci ise Mersin'in "*plaj şehri*" olmasını sağlayacak *deniz*dir. Dolayısıyla, Jansen'in plan hazırlama sürecini bu iki unsuru göz önünde bulundurarak yürüttüğü anlaşılmaktadır. 'Ticaret şehri' olarak öngörülen bölüm şehrin daha önce yapılaşmış alanlarıdır ve bu bölge Jansen Planı'nda 'eski şehir' olarak adlandırılmaktadır. 'Gelişme Bölgeleri' olarak tanımlanan alanlarda ise konut alanları ile rekreatif kullanımların ön planda tutulduğu, bu bağlamda denizin en önemli tasarım elemanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Denizi tasarım unsuru olarak kullanmanın ifadesi, en iyi şekilde sahil boyunca uzanan "*sahil promenade*" ile somutlanmaktadır. Bunun yanında, sahil promenadından kuzeye açılımlar sağlayan yaya koridorları da kentin denizle ilişkisini kuvvetlendirmektedir.

Bu çerçevede, Jansen Planı genel anlamda hem karakter olarak hem de arazi kullanım kararları yönünden iki ana bölgeye ayrılmıştır. '*Eski Şehir*' ve '*Gelişme Alanları*' olarak tanımlanan bu bölgelerde farklı tasarım yaklaşımlarının gözetildiği anlaşılmaktadır. 'Eski Şehir' varolan karakteriyle korunmuş, oluşmuş olan kentsel dokuya herhangi bir müdahalede bulunmaktan kaçınılmış ya da çok kısıtlı müdahaleler geliştirilmiştir. Bu çerçevede, 'Eski Şehir'de genel anlamda Camillo Sitte yaklaşımının gözetildiği görülmektedir.

Bu yaklaşım, kültürel mirasın günümüze kadar taşınabilmesine olanak sağlamıştır. Ancak daha sonraki planlama dönemlerinde bu alanlarda *yapılaşma denetiminin yönetmelikler üzerinden kurgulanması*, arazi kullanımlarının ve yoğunlukların dağılımlarının sağlıklı bir biçimde yönlendirilememesine; bu alanlarda yoğunlukların ve merkezi faaliyetlerin zaman içerisinde artmasına neden olmuş; ve bu alanlar, yeterli kentsel

² Bu bölümde Hermann Jansen'in hazırlamış olduğu 1938 tarihli Mersin İmar Planı ile ilgili değerlendirmeler imar planı ve plan raporu üzerinden yapılacaktır. Jansen Planı'nın bir kopyası Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi'nin arşivlerinden elde edilmiştir. Yeni Mersin gazetesinde 23 Şubat-1 Mart 1938 tarihleri arasında yayınlanmış olan "Mersin Şehri Umumi İmar Planını İzah Eden Rapor"un bir kopyası ise Burak Beyhan tarafından verilmiştir. Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi'ne ve Burak Beyhan'a teşekkür ederiz.

³ Hermann Jansen'e, dönemin İçişleri Bakanlığı'nca yapılan tahmine göre Mersin'in nüfusunun elli yıl içinde 45-50.000 kişiye ulaşacağı bilgi olarak verilmiştir. Bu bilgi, Jansen tarafından bir sınırlayıcı olarak kullanılmıştır.

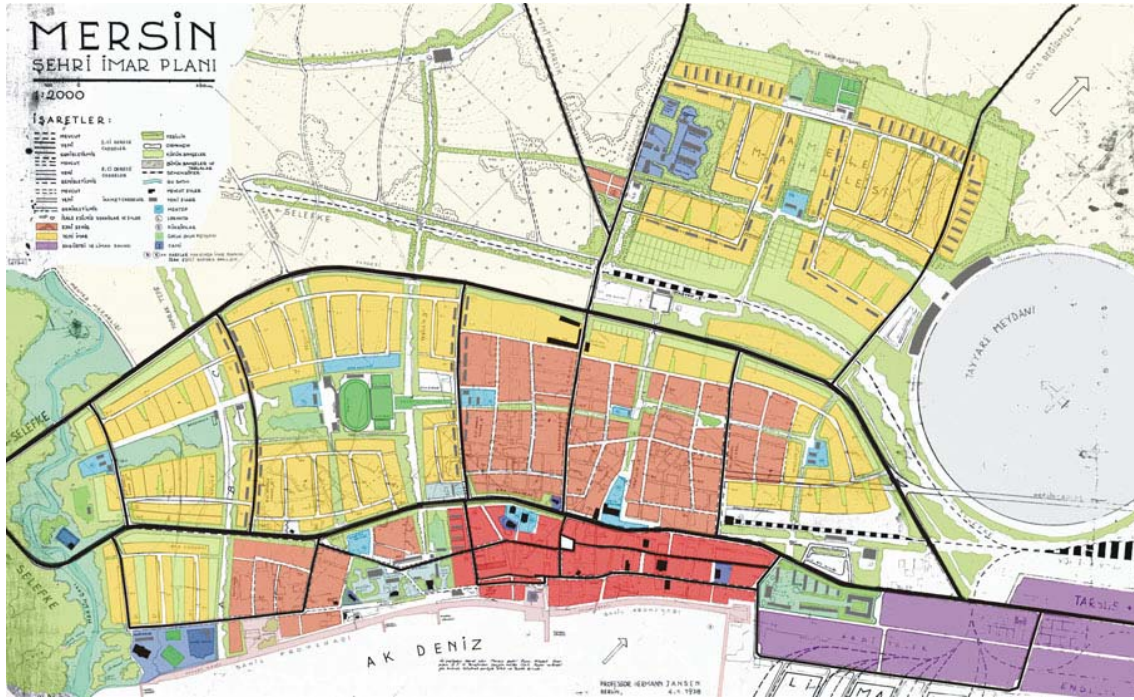
servislerden yoksunluk, ulaşım altyapısının yetersizliği gibi sorunların artarak günümüze kadar ulaştığı kent parçalarına dönüştürmüştür.

'Gelişme Alanları'nda ise Hermann Jansen'in bahçekent anlayışına dayanan farklı bir planlama yaklaşımı geliştirdiği görülmektedir. Gelişme alanlarındaki konut bölgelerinin rekreatif kullanımlar ile birlikte gelişmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu gelişmenin aynı zamanda parsel ölçeğinde değil ufak kent parçaları temelinde olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu da Jansen'in diğer deneyimlerinde de görülen Siedlung (mahallere dayalı büyüme) yaklaşımının bir göstergesidir. Bununla birlikte, kentlin kuzeyinde düşük gelirli bir "amele mahallesi" oluşturulacağı belirtilmiştir.

Bahçekent vizyonu çerçevesinde önerilen gelişme alanları ve amele mahallesi hayata geçirilememiştir.

Ancak bunun temel nedeni, plan kararlarındaki eksiklikler değil, *mülkiyetin dönüşümü ile ilgili süreçlerdir*. Söz konusu alanlarda sorun tarımsal alanların, vizyona ve plana uygun kentsel arsalarla dönüşmemiş olmasıdır. Bu durum Jansen'in yeni mahallelerinin tasarlandığı biçimde oluşmasını engellemiş, bu alanlarda kentsel mekânın biçimlenmesi sürecini sonraki plan dönemlerine ötelemiştir.

Jansen Planı Mersin kentsel gelişmesi ve planlama tarihi içinde önemli bir konumda bulunmaktadır, çünkü günümüzde de halen tartışma konuları olan deniz kenarında kent ile ilişkilendirilmesi (özellikle promenad ve yaya koridorlarının kullanımı), kente kimlik kazandırılması ("ticaret şehri" ve "plaj şehri"), ulaşımında raylı sistemin kullanılması gibi konuları gündeme getirmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Hermann Jansen tarafından hazırlanmış olan 1938 Mersin İmar Planı [11]
(1938 Urban Development Plan for Mersin, prepared by Hermann Jansen [11])

3.2. Merkezi Yönetimin Müdahalesi: İller Bankası Planı (Intervention of the Central Authorities: Plan of Bank of Provinces)

Mersin kentinin ikinci imar planı olan "İller Bankası Planı" 1964 yılında, 1956 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından gündeme gelmiştir. İller Bankası Planı, kararları edilgen olan ve mevcut eğilimlere koşut olarak geliştirilmiş bir plandır. İller Bankası Planı'nda kent formu yağ lekeli biçimini almakta, kent, merkezden çepere doğru giderek azalan yoğunluktaki konut alanları ile sonlanmaktadır. Planda, batıya ve kuzeye doğru

gelişme eğilimlerine ağırlık verilmektedir. Bu alanlardaki birinci sınıf tarım toprağından dolayı, tarımsal toprağın korunması temel sorunlardan biri haline gelmiştir [12].

İller Bankası Planı'nda, gelişme alanlarında, planlama ile tasarımın birleştirilmeye çalışıldığı, kentsel mekânın niteliğini artırmaya yönelik tasarım kaygılarının geliştiği görülmektedir. Bunun yanında, Jansen Planı'nda "Eski Şehir" olarak adlandırılan yapılaşmış alanlarda, plan hükümlerinden çok yönetmelik hükümlerinin geçerli olması öngörülmüştür. Bu karar, yönetmelik hükümleri

kapsamında bina yüksekliklerinin yol genişliklerine göre oluşturulması uygulamasını getirmiştir ve özellikle kent merkezinde ilerleyen yıllarda yoğunlaşmanın artmasına neden olacaktır.

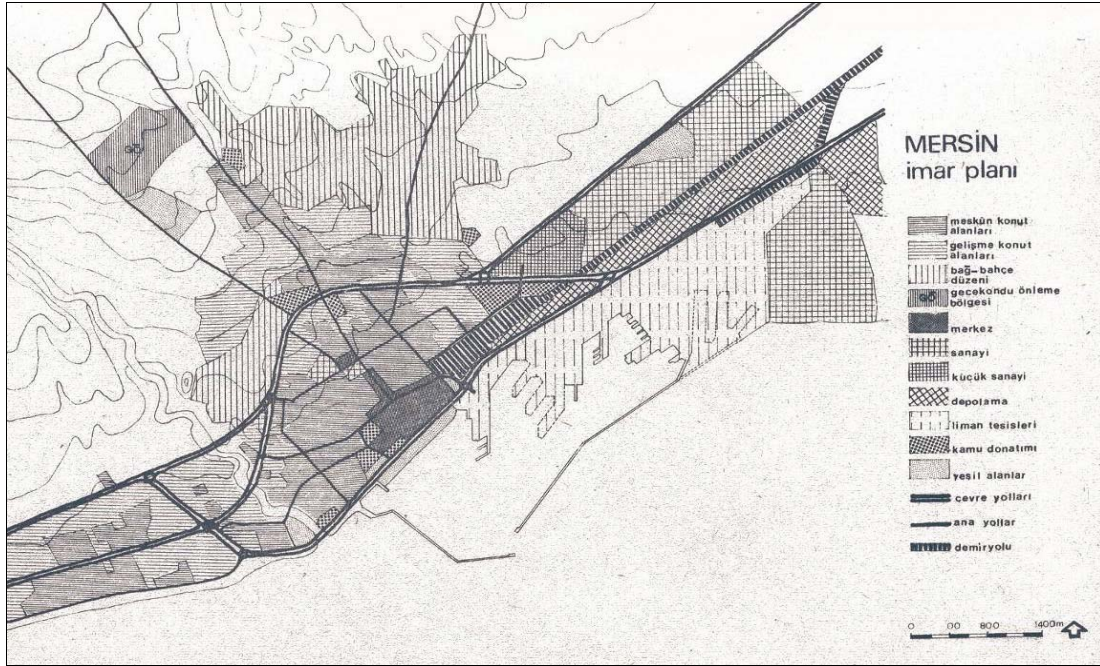
Akçura, bu yoğunluk artışının özellikle kent merkezinde dikkat çekici boyutlara ulaştığını belirtmektedir. Yönetmelik hükümlerinin geçerli olduğu alanlar ile plan hükümlerinin geçerli olduğu benzer alanlar arasında yoğunluk farklılaşmaları oluşmuştur. Özellikle 1964 yılından sonraki dönemde Bakanlık kararı ile sürekli değişen yönetmelik hükümleri, bu alanlarda kat yüksekliklerinin artışına kaynaklık etmiştir [12].

Planın uygulanması aşamasındaki bir diğer sorun ise konut alanlarının niteliksel anlamda planda öngörüldüğü gibi gelişmemiş olmasıdır. Özellikle kentin kuzeyinde ve doğusunda plan sonrası gelişimin büyük bir bölümü hisseli parselasyon ile gerçekleşmiştir. Bunlar plan öngörülerine aykırı gelişmelerdir. Bu gelişme, planın edilgen tutumunun bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir. İller Bankası

Planı sonrası gelişen “hisseli parselasyon” alanları, 1985 sonrası süreçte Mersin'deki temel yapılaşma sorunlarından birini oluşturacaktır [12].

Planın uygulanma oranının düşük olduğu, plan sonrası plan değişikliklerinden de anlaşılmaktadır. 1963-1979 yılları arasında Mersin'de çeşitli büyüklüklerde 235 plan değişikliği yapılmıştır ve özellikle yollar ile ilgili yapılan değişiklikler dikkat çekmektedir. Kent içinde pek çok plan değişikliğinin yol genişletmeye yönelik olduğu belirtilmektedir [12]. Bunu nedeni ise yönetmeliğin yol genişliğine göre kat sayısını belirlemesi olarak görülmektedir. Yollar ne kadar geniş olursa olası bir yapılaşmanın yüksekliği o kadar fazla olacaktır.

İller Bankası Planı, kentsel mekânın biçimlenmesine yönelik bir vizyon geliştirememiş olmasına rağmen Mersin'de kentsel mekânın biçimlenmesinde etkili olmuştur (Şekil 4).

Şekil 4. 1964 yılında yürürlüğe girmiş olan İller Bankası Planı [12] (Plan of Bank of Provinces, approved in 1964, [12])

O dönemde gelişme alanları olan kentin batısındaki mahalleler bu plandan sonra oluşmuştur. Bununla birlikte, planın neden olduğu sorunlar 1985 sonrası planlama sürecine de olumsuz katkılar yapmıştır. Bu sorunlardan birincisi “hisseli parselasyon” alanlarıdır. İlerleyen bölümlerde ele alınacağı gibi, 1985 sonrası dönemde, bu alanlarda ıslah imar planı çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. İkincisi, kentsel gelişimin denetlenememesi, kentin yağ lekesi şeklinde gelişmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, 1985

sonrası planlarda da kent belirgin bir biçime sahip olamamış, kent çeperindeki yerleşimleri içine alarak büyümeye devam etmiştir. Üçüncü sorun, kent içinde plan kararlarıyla ve yönetmelik hükümleriyle gelişen bir ikili durumun oluşmasıdır. Özellikle kent merkezinde gerçekleşen yüksek yoğunluklar, bir yandan kentsel mekânın niteliğini düşürürken diğer yandan yolların yeterince geniş olmaması ve seçenek geliştirilememesi ulaşım sorunlarına yol açmıştır.

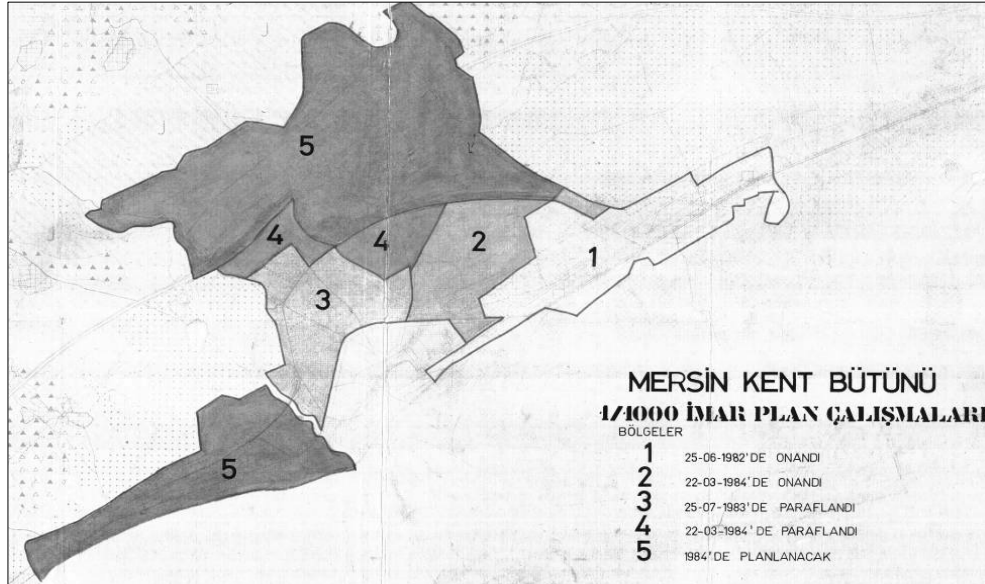
3.3. Planlamada Yerele Dönüş: 1985 ve Sonrası⁴ (Back to Local Urban Planning: 1985 and After)

İller Bankası Planı'nın edilgen tutumu nedeniyle çözüme kavuşturulamayan sorunlar Mersin'de kentsel planlamanın sürekli gündemde olmasına neden olmuştur. Kentsel mekânın biçimlendirilmesi süreçlerini genel eğilimlere endekslemiş olan İller Bankası Planı'nın ardından 1980 yılında İmar ve İskan Bakanlığı tarafından kent merkezini ve kentin çevresini kapsayan bir planlama çalışması başlatılmıştır. Bu çalışma 1980-1984 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Kapsamlı planlama yaklaşımının genel özelliklerinin izlenebildiği bu planlama çalışması sonucunda kentsel mekânın gelişimine yönelik 1/5000 ve 1/25000 ölçekli planlar üretilmiştir.

Bu planlar çerçevesinde, kentsel mekânın biçimlendirilmesine yönelik 1/1000 ölçekli planlar etaplar halinde yapılmıştır. Kentin doğusundaki gelişmeler planlamanın ilk etabını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, etaplamada özellikle hisseli parselasyon ile gelişmiş alanlara öncelik verildiği, bu alanların ikinci, üçüncü ve dördüncü etaplar olarak planlandığı anlaşılmaktadır. Bunun ötesinde genel olarak İller Bankası Planı'ndaki plan hükümlerine göre gelişmiş olan kentin batı kesimi ile günümüzde Güneykent, Halkkent gibi toplu konut alanlarının olduğu alanlar beşinci etapta planlanacak alanlar olarak öngörülmüştür. Dört etap 1985 yılına kadar, beşinci etap ise 1985 sonrasında gerçekleştirilmiştir (Şekil 5).

1985 yılı Türkiye kent planlama pratiği açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu, daha önceki dönemin merkeziyetçi yapısını kırmış, kent ölçeğindeki planlama yetkileri merkezi yönetimden alınarak yerel yönetimlere verilmiştir. Geçmiş dönemlerden alınmış olan planlama mirası, 1985 yılından sonra Mersin Belediyesi tarafından yürütülecek ve kentsel mekânın biçimlendirilmesi konusunda Belediye yetkili kurum olacaktır. Bu anlamda, 1938 Jansen Planı'ndan sonra planlama sürecinde yerele dönüş gerçekleşmiştir.

Yerele dönüşün gerçekleştiği 1985 sonrasında planlama çalışmaları açısından niceliksel bir artış bulunmaktadır. Bu dönemde, Jansen Planı ya da İller Bankası planı gibi kent bütününe yönelik uygulama imar planlarından çok kent içindeki alanlara yönelik uygulama imar planları üretilmiştir. Bu planlama çalışmalarına, 1980-1984 arasındaki etaplamaya çalışmalarını genel çerçeve oluşturmuştur. İlk dört etapdaki planların ardından, 1986 yılının ilk aylarında "Batı Kesimi Planı", "Merkez Revizyon Planı" ile "Güneykent Planı" hazırlanmıştır. 1987 yılında "Çavuşlu-Karaisalı Planı" ve 1988 yılında "Doğu Kesimi Planı" ile kentin hemen hemen tüm alanlarına yönelik uygulama imar planları üretilmiştir. Bunların yanında, 1990-1993 arasında da "Tırmıl K. Sanayi Planı", "Karaduvar Planı" ve "Çevreyolu Planı" üretilmiştir.

Şekil 5. 1980-1984 yılları arasında 1/1000 ölçekli planlama etapları- [13] (Planning Phases between 1980 and 1984 [13])

⁴ 1985 sonrasında Mersin'de üretilen planlara yönelik veriler, ODTÜ BAP Koordinatörlüğü'nün desteğiyle gerçekleştirilmiş, yürütücülüğü Doç Dr. Özcan Altaban tarafından yapılan BAP-08-11-DPT2002K120510 kodlu ve "Planlı yapılaşması öngörülen alanlarda "kural dışı yerleşmeler ve yapılaşmalar"ın oluşum nedenleri: Mersin örneği" başlıklı araştırmadan alınmıştır.

1993 yılında ise Mersin kenti, büyükşehir statüsünü elde etmiş ve Mersin Belediyesi, yönetsel ve mekânsal anlamda üç alt belediyeye ayrılmıştır. 1993 yılı sonrasında alan özelinde uygulama imar planları Akdeniz, Toroslar ve Yenişehir belediyeleri tarafından üretilmiştir. Örneğin, Akdeniz Belediyesi tarafından 1997 yılında “Karaduvar Planı”, 1998 yılında “Koruma Planı” ve “Merkez Revizyon Planı”, Yenişehir Belediyesi tarafından 1995 yılında “Batı Kesimi Revizyon Planı” hazırlanırken, Toroslar Belediyesi tarafından 1997 yılında otoyol güzergahının değişmesinden kaynaklanan bir revizyon planı hazırlanmıştır (Şekil 6).

1980-1984 yılları arasında dört etapta hazırlanan planlar ve 1985 sonrasındaki diğer planlarla birlikte, Mersin kentinin tümüne yönelik uygulama imar planları hazırlanmıştır. Ancak, tüm bu planlama çalışmalarına rağmen mekânsal bağlamın birtakım araçlarla değiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan “Mevzi İmar Planları” ve “İslah İmar Planları” yeni bir kentsel bağlam oluşturmanın araçları olurken, “Plan Değişiklikleri” kentsel bağlamda noktasal değişikliklere neden olmaktadır.

3.3.1. Yeni Bir Kentsel Bağlam Oluşturma Çabaları: Mevzi İmar Planları ve İslah İmar Planları (Attempts to Constitute a New Spatial Context: Partial Plans and Rehabilitation Plans)

“Mevzi imar planları”, Türkiye planlama mevzuatı içinde, mevcutta planlanmış bir alanın dışında yeni yerleşim alanlarının kullanıma açılması gereği olduğu durumlarda üretilen planlar olarak tanımlanmaktadır⁵. Dolayısıyla, mevzi imar planları, planlanmış bir alanın dışında yeni bir kentsel bağlam oluşturmaya yönelik hazırlanmaktadır.

1987 yılından başlamak üzere 1993 yılına kadar bu bölgede Mersin Belediyesi tarafından 69 adet mevzi imar planı onanmıştır ve bunların büyük bir bölümü (67 adet) Yenişehir Belediyesi sınırlarında yer almaktadır. Yenişehir'deki mevzi imar planları, 1986 yılında onanmış olan “Batı Kesimi Planı”nın hemen ardından gündeme gelmiştir ve Yenişehir'in kuzeyinde, plan kapsamı dışında kalan bölgede gerçekleşmiştir (Şekil 6). “Batı Kesimi Planı”, gelişmeyi yönlendirmede ve denetlemede yetersiz

⁵ Türkiye planlama sisteminde yasal alanın temel yönlendiricisi olan 3194 sayılı İmar Kanunu'na bağlı olarak üretilen “Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik”te mevzi imar planı şöyle tanımlanmaktadır:

Mevzi İmar Planı: Mevcut planların yerleşmiş nüfusa yetersiz kalması veya yeni yerleşim alanlarının kullanıma açılması gereğinin ve sınırlarının ilgili idarece belirlenmesi halinde, bu Yönetmeliğin plan yapım kurallarına uyulmak üzere yapımı mümkün olan, yürürlükteki her tür ve ölçekteki plan sınırları dışında, planla bütünleşmeyen konumdaki, sosyal ve teknik altyapı ihtiyaçlarını kendi bünyesinde sağlayan, raporuyla bir bütün olan imar planıdır.

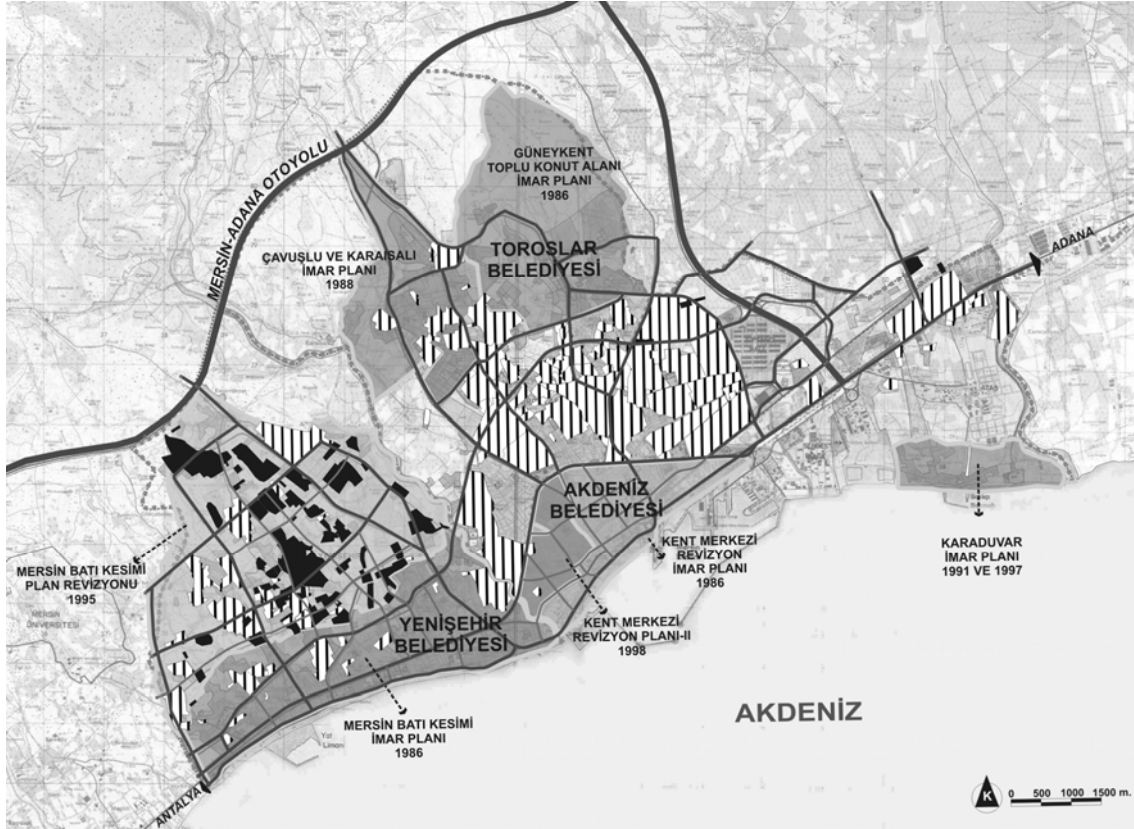
kalmış, Yenişehir'in kuzeyinde, mevzi imar planları ile yeni bir kentsel bağlam oluşmaya başlamıştır. Bu parçacıl gelişme sonucunda mevzi planları bütünleştiren ve Yenişehir'in kuzeyini kapsayan “Batı Kesimi Revizyon Planı” 1995 yılında onanmıştır.

Plan dışı gelişmelerin bir diğer aracı ise “İslah imar planları”dır. İslah imar planları mevzi planlarına göre daha özel bir durumu işaret etmektedirler. Mevzi planlar plan sınırları dışında gelişmeler için kullanılmaktayken, İslah imar planları kent içinde plan koşullarına aykırı yapılaşmaların düzenlenmesi için kullanılmaktadır. Bu tür alanlar daha çok kent içinde hisseli parselasyon gelişmeleri sonucu oluşmuşlardır. İller Bankası planından sonra da gündemde olan bu gelişmelerdeki sorunların 1984 yılında 2981 sayılı yasanın da yürürlüğe girmesiyle çözülebileceği düşünülmüş ve imar İslah planları böylece kullanılmaya başlanmıştır. Mersin'de hisseli parselasyon alanlarının daha çok Toroslar bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1980-1984 yılları arasında sürdürülen planlama çalışmaları sonrasında ikinci, üçüncü ve dördüncü etap olarak belirlenen ve uygulama imar planları 1985'ten önce hazırlanmış olan alanlarda İslah imar planları daha çok görülmektedir. Bu alan günümüzde Gazi Mustafa Kemal (GMK) Bulvarı ile Okan Merzeci Bulvarı arasında Toroslar ve kısmen de Akdeniz Belediyesi sınırları içinde kalan alandır. Yenişehir Belediyesi ve Akdeniz Belediyesi'nin diğer alanlarında İslah imar planları az sayıda gündeme gelmiştir (Şekil 6).

Toplam olarak 134 İslah imar planının onandığı 1985 yılı sonrası dönemde, 1993 yılı büyükşehir statüsü kazanıldığı için bir kırılma noktası olarak kabul edilirse, 1985-1993 arasında toplam 41 adet İslah imar planı üretilmiştir. Bunlardan 20'si Akdeniz, 13'ü Toroslar ve 8'i Yenişehir belediyeleri sınırları içinde gerçekleşmiştir. 1993 yılı sonrasında ise toplam sayıda hızlı bir artış gözlenmektedir. Bu dönemde 93 adet İslah imar planı hazırlanmıştır. Bunlardan 47'si Toroslar, 26'sı Yenişehir ve 17'si Akdeniz belediyeleri sınırları içinde gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki artışın temel nedeninin Toroslar'daki sayısal artış olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.2. Kentsel Bağlamı Değiştirme Çabaları: Plan Değişiklikleri (Attempts to Change the Spatial Context: Plan Modifications)

Mevzi imar planları ve İslah imar planları, imar planı sınırları içinde ya da dışında yeni bir kentsel bağlam oluşturmaya yönelik eylemlerin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, 1985 sonrasında Mersin'de kentsel mekânın biçimlendirilmesinde ve planlama deneyimleri içinde plan değişiklikleri etkin bir konumda yer almaktadır.

Şekil 6. 1986 ve 2003 yılları arasında Mersin'de onanmış olan planların kapsadıkları gri tonlama ile gösterilen alanda taralı alanlar ıslah imar planlarını, siyah alanlar ise mevzi planlarını göstermektedir.

(The urban development plans among Mersin, approved between 1986 and 2003. The gray shaded regions are the urban development plans, while the black ones are partial plans and the hatched ones are the improvement plans)

Kentsel mekânın biçimlendirilmesi sürecinde plan değişiklikleri, kimi durumlarda kaçınılmaz olabilmektedir. İmar planlarının katı ve durağan yapısı, toplumdaki değişken gereksinimler ve beklentileri karşılamaktan uzak kaldıkça plan değişiklikleri bireylerin kendi sorunlarını çözme araçları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, kentsel bağlam plan değişiklikleriyle öncelikle bireysel olarak (çoğunlukla parsel ölçeğinde) değiştirilmekte, bu değişimler benzerleri için örnek haline gelmekte ve yakın çevredeki diğer parsellerde de aynı değişimler yaşanmaktadır. Bu sürecin sonucunda, parsel ölçeğinde yapılan plan değişikliklerinin toplamı yeni bir kentsel bağlam oluşturmaktadır.

Plan değişiklikleri farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedirler. Bu farklılık plan değişikliklerinin kentsel bağlamı değiştirme potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda dört temel plan değişikliği gündeme gelmektedir. *İşlevsel plan değişiklikleri*, planlarda üretilmiş olan arazi kullanım kararlarının değiştirilmesine neden olmaktadır. *Morfolojik plan değişiklikleri*, kentsel yapı çevrede yapı yükseklikleri ve hacimleri, çekme mesafeleri, yapılanma düzeni, yapı adalarının formları gibi ölçülebilir değerlerin değişmesine neden olmaktadır. *Görsel plan değişiklikleri* mimari tarz, bina

cephelerinde veya çatılarında düzenleme gibi daha çok bina ölçeğinde değişikliklere neden olmaktadır. *Binaya ilişkin plan değişiklikleri* binanın yapım teknikleri, binadaki çıkmaların boyutları ya da binalarda yapım aşamasında kullanılacak malzeme ile ilgili olabilmektedir.

Bu çerçevede, 1986 ve 2003 yılları arasında Mersin'de 1294 adet plan değişikliği yapılmıştır. Bu, Mersin'de yaklaşık olarak beş günde bir plan değişikliği yapıldığı anlamına gelmektedir⁶. Plan değişikliklerinin mekânsal olarak Mersin geneline yayıldığı ve kentsel bağlamın değişmesinde etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Bu değişiklikler sonucunda kentsel bağlamda, arazi kullanım durumunda, yapı yüksekliklerinde, yapı adası biçimlerinde, yapılanma düzeninde değişiklikler oluşmuş ve plan kararlarında parça parça değişimler gündeme gelmiştir.

Bununla birlikte, Mersin genelinde yapılan önemli yatırımların yerleşim kararlarında ve gerçekleştirilmelerinde plan değişiklikleri etkin bir

⁶ Plan kararlarına müdahale ve bu kararlarda değişiklik anlamına gelen mevzi imar planları ve ıslah imar planları plan değişiklikleri içinde değerlendirildiğinde, 1986 ve 2003 yılları arasında toplamda 1614 plan değişikliği yapılmıştır ve bu durum ortalama olarak dört günde bir değişikliğin gündeme geldiğini göstermektedir.

araç olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan, plan değişiklikleri, özellikle kent merkezinde ve Yenişehir'in güneyindeki mahallelerde kat yüksekliklerinin artırılmasının aracı durumuna da gelmiştir. Yenişehir'in kuzeyinde ise genellikle yapı adalarının birleştirilmeleri için plan değişiklikleri kullanılmıştır. Toroslar bölgesinde plan değişiklikleri işlevsel değişimlerin yanı sıra genellikle yapılanma düzeninin ve yapı adası biçimlerinin değişimleri yönünde kullanılmıştır.

4. SONUÇ (CONCLUSION)

Bu yazı kapsamında, Mersin'de kentsel mekânın biçimlendirilme süreci, Türkiye planlama sisteminde bu süreci yöneten araçlar olan imar planları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu araştırmadaki amaç, kentsel mekânın biçimlenmesinde ve denetlenmesinde imar planlarının etkinliğinin irdelenmesidir.

Araştırmanın çıkış noktası, özellikle son yirmi beş yılda Mersin'de gerçekleşen yapılaşmanın niteliğidir. 1980'lerle birlikte kentte yapılaşma hızlanmış, Akdeniz Belediyesi'nde kentin merkezinde yoğun bir yapılaşma gerçekleşmiş, kentin kuzey bölgesini kapsayan Toroslar Belediyesi'nde kısıtlı bir alanda toplu konut alanları, kentin batısında Yenişehir Belediyesi'nde ise yeni gelişme alanları oluşmuştur⁷.

Mersin'in kendine özgü niteliklerini oluşturduğu dönemin plansız dönem olduğu araştırmanın dikkat çekici sonuçlardan biridir. Bu dönemde, Yenişehirlioğlu'nun belirttiği gibi Mersin genelinde gerek tekil binalarda gerekse genel yerleşme örüntüsünde bir nitelikten söz etmek mümkündür. Bu nitelikler Mersin'de bir kentsel karakter oluşmasını sağlamıştır. 19. yüzyılı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan bu dönemde, Mersin'in fiziksel büyüklüğü ve ölçeği, bir karakter edinmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde, kent günümüzdeki sınırlarıyla karşılaştırıldığı yalnızca kent merkezini kapsayan bir alanda konumlanmıştır. İlerleyen dönemlerde hızlı bir kentsel büyüme ile karşılaşacak kentte kentsel büyüme denetlenebilir bir çerçevede kalmaktadır. Bu anlamda, planlama ve tasarım yaklaşımı itibarıyla, küçük ölçekli kentlerde daha başarılı olan Jansen'e olanaklar sunmaktadır.

Jansen, geliştirdiği planda Mersin kentinin özelliklerini koruyarak, gelişme alanlarında Bahçekent planlama ve tasarım ilkelerine göre farklı karakterde yerleşim alanlarının oluşturulmasını amaçladığı ve kentsel mekânın biçimlenmesine yönelik bir vizyon ortaya koyduğu görülmektedir.

⁷ DİE'nin 2000 yılı bina sayım verilerinde bina bitiş tarihlerine göre, Mersin'de 2000 yılında oluşmuş yapılaşmanın %74'ü 1980 yılı sonrasında gerçekleşmiştir. 2000 yılı itibarıyla, Akdeniz Belediyesi'ndeki binaların %70'i, Toroslar Belediyesi'ndeki binaların %75'i ve Yenişehir Belediyesi'ndeki binaların %83'ü 1980 yılından sonra inşa edilmiştir.

Ancak, Jansen Planı'nın ardından hazırlanan planların Mersin kentine bir karakter oluşturmaktan çok kentsel mekânda aynılışmayı ürettiği anlaşılmaktadır [12].

Özellikle, İller Bankası Planı'nın mekânda aynılışmanın üretilmesinde etkin bir rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Kent merkezindeki alanlara yönelik plan kararları üretmekten çok bu alanda kentsel mekânın biçimlenmesinin yönetmelik hükümlerine bırakılması, bir yandan kent merkezinde mekânsal niteliklerin üretilmesini kısıtlarken diğer yandan yönetmeliklerde yapılan değişikliklerle yoğunluğun artmasına neden olmuştur. Diğer yandan, İller Bankası Planı gelişmenin denetiminde de etkin olamamış ve Mersin'de hisseli parselasyona dayalı yapılaşmaların oluşmasını engelleyememiştir. Bu oluşumlar, günümüzde de Mersin'de öncelikli sorunlardan biri haline gelmiştir.

1980'li yıllardan sonra yoğunlaşan planlama çalışmaları da kentsel karakterin oluşmasını, Mersin'in kendine özgü özelliklerinin canlanmasını sağlamaktan uzak kalmıştır. Bu planlarda da kent merkezinde mekânın biçimlenmesi yönetmelik hükümlerine bırakılırken hisseli parselasyon oluşumlarına yönelik etkin çözümler üretilmemiştir. Bu planlarda dikkat çeken, kentsel mekânın niteliklerini oluşturmanın değil imar parseli üretmenin öncelikli bir duruma gelmesidir. Bu kapsamda, imar planları, parsel ölçeğinde yapı ruhsatı verilmesi için kullanılan bir araç haline gelmekte, ancak kentsel gelişimin denetimi ve kentsel mekânın biçimlendirilmesi süreçlerinin yönetiminde yetersiz kalmakta, kente karakter kazandırmaktan uzak kalmaktadır.

Plansız dönemle karşılaştırıldığında, planlı dönemde kentin hızlı bir büyüme gösterdiği görülmektedir⁸. Bu süreçte, kentsel bütünlüğü sağlamak ve kente belirgin bir karakter kazandırmak kapsamlı politikalar ve etkin bir denetim mekanizması gerektirmektedir. Araştırma, planlı dönemde gerçekleşen hızlı kentsel gelişme karşısında planların bu yönde etkin bir çerçeve sunmakta yetersiz kaldığını, sorunların oluşması öncesinde müdahale biçimleri üretmediğini, tepkisel bir davranış biçimi geliştirdiğini, bu anlamda planların kentsel gelişimin ve kentsel sorunların arkasında kaldığını göstermektedir. Bu çerçevede, özellikle İller Bankası planı ile başlayan dönemde, Mersin kentine yönelik üretilmiş planlar edilgen kalmışlar ve kentsel gelişme karşısında parsel üretimine odaklanmıştır. Böylece, Mersin yapıların tek tek parsellerle üretildiği bir şehir ve kentsel mekânın nitelik kazanmadığı bir yapı yığını haline gelmiştir. Diğer bir anlatımla, planlama süreci, kentsel karakterin oluşmasından çok binaların üretimi

⁸ DİE'nin nüfus verilerine göre, 1935 nüfus sayımında 26430 kişi olan Mersin nüfusu, 1970 yılında 114.337 kişiye, 2000 yılında ise 537.842 kişiye yükselmiştir. Bu dönemde Türkiye nüfus olarak 4.2 kat büyürken Mersin'in nüfusu yaklaşık 20 katına çıkmıştır.

Şekil 7. Mersin kent merkezinden görüntüler-2005 yılı (Views from the city center in 2005)

Şekil 8. Mersin Yenişehir Bölgesi'nde yapılaşma -2005 yılı (Views from Yenişehir District in 2005)

temelinde kentsel mekânın aynılaştığı bir sonucu beraberinde getirmiştir (Şekil 7 ve 8).

Bununla birlikte, araştırma, kentsel mekânda farklılaşmanın, plan kararlarının dışına çıkma veya plan kararlarını değiştirme yoluyla gerçekleştiğini göstermiştir. Bunun araçları ise mevzi imar planları, imar ıslah planları ve plan değişiklikleri olmuştur. Diğer bir anlatımla, imar planları kentsel mekânda biçimlenmeyi yönetmekte yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda ise bireylerin kendi çözümlerini üretme çabalarının ifadesi olan plan değişiklikleri bu süreçte etkin olarak kullanılan araçlar olmuştur.

Yukarıda da değinildiği gibi, Türkiye planlama sisteminde imar planları, kentsel mekânın biçimlenmesi sürecini tek başına yönetmekte ve

kentin niteliklerini ön plana çıkarmakta yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda, kentlerin karakter kazanmasını sağlayacak yeni planlama araçlarının üretilmesi bir zorunluluk haline almıştır. Plan kararlarının kentlerin özelliklerine göre üretilmesini ve uygulanmasını sağlayacak, kentsel mekânın nitelik kazanmasına olanak tanıyacak araçlara gereksinim duyulmaktadır.

Bu süreçte, yerel yönetimler etkin bir konumda bulunmaktadır. Kentsel mekâna nitelik kazandıracak planlama araçlarının üretilmesinde, bu üretim sürecinde meslek adamlarının, yerel inisiyatiflerin ve diğer aktörlerin katılımının sağlanacağı ortamların oluşturulmasında ve sürecin işleyişinde yerel yönetimler merkezi bir konumda yer almaktadır. Bu kapsamda, kentsel mekânda bireysel üretime

odaklanan planlama anlayışından öte birlikteliğe ve eşgüdümüne öncelik veren, kentler için vizyon ve stratejiler geliştirmeyi öncelikli hale getiren bir yaklaşım teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Adıyeke, N. ve Adıyeke N., “Modernleşmenin Doğurduğu Kent”, **Mersin, Sırtı Dağ Yüzü Deniz: Mersin**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
2. Akkaya, Y., “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Mersin Ekonomisi”, **Mersin, Sırtı Dağ Yüzü Deniz: Mersin**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
3. Yorulmaz, Ş., “Yabancı Tüccar ve Gayri Müslim Tebaanın Mersin Ekonomisindeki Yeri (1830-1918)”, **Mersin, Sırtı Dağ Yüzü Deniz: Mersin** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
4. Bozkurt, İ., “Salnamelere Göre 19. Yüzyılın Sonları ve 20. Yüzyılın Başlarında Mersin'in Demografik, Etnik ve Dinsel Yapısı”, **19.yy.da Mersin ve Akdeniz Dünyası**, Mersin Üniversitesi Yayınları No:7, Mersin, 2002.
5. Çelik, Z., **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
6. Yenişehirlioğlu, F., “Mersin Evleri”, **Mersin, Sırtı Dağ Yüzü Deniz: Mersin**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
7. Toksöz, M., “19. Yüzyılda Bir Doğu Akdeniz Liman Kenti”, **19.yy.da Mersin ve Akdeniz Dünyası**, Mersin Üniversitesi Yayınları No:7, Mersin, 2002.
8. Hayri Ergün Arşivi
9. Tekeli, İ., “Türkiye’de İmar Planlamasının Tarihsel Kökleri”, **Türkiye’de İmar Planlaması** (Editör: Gök, T.), ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1980.
10. Tankut, G., **Bir Başkentin İmarı**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.
11. Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi
12. Akçura, T., **İmar Kurumu Konusunda Gözlemler**, ODTÜ, Ankara, 1981.
13. Mersin Büyükşehir Belediyesi Planlama arşivleri